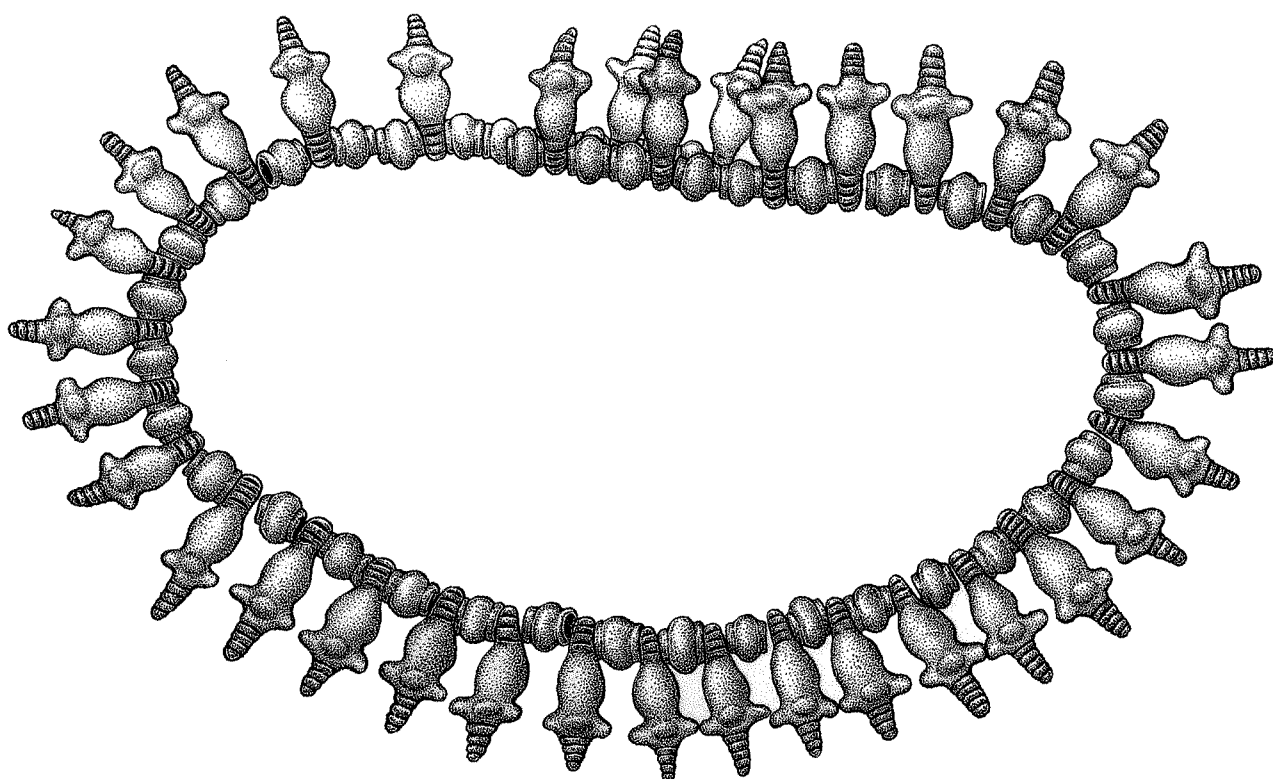
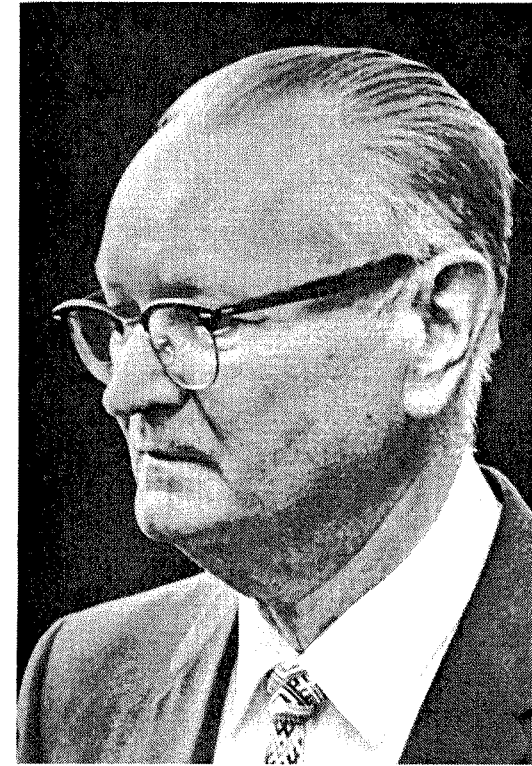

ARCHAEOLOGIA LITUANA

6

VILNIUS
2005

J. Pearson

ISSN 1392-6748

VILNIAUS UNIVERSITETAS
ARCHEOLOGIJOS KATEDRA

VILNIUS UNIVERSITY
DEPARTMENT OF ARCHAEOLOGY

ARCHAEOLOGIA LITUANA

6

*Skiriama prof. dr. Jono Puzino
šimtosioms gimimo metinėms*

Vilniaus universiteto leidykla
Vilnius University Publishing House
2005

Leidžia Vilniaus universiteto
Istorijos fakulteto Archeologijos katedra

Redaktorių kolegija
Editorial Board

Vyriausiasis redaktorius (Editor-in-Chief)

Prof. habil. dr. *Mykolas Michelbertas* – Vilniaus universitetas (Istorija 05H)
Vilnius University (History 05H)

Vyriausiojo redaktoriaus pavaduotojas (Deputy Editor-in-Chief)

Prof. dr. *Aleksiejus Luchtanas* – Vilniaus universitetas (Istorija 05H)
Vilnius University (History 05H)

Atsakingoji sekretorė (Executive Secretary)

Violeta Vasiliauskienė – Vilniaus universitetas (Istorija 05H)
Vilnius University (History 05 H)

Nariai (Editors):

Prof. habil. dr. *Wojciech Nowakowski* – Varšuvos universitetas, Lenkija
(Istorija 05H)
Warsaw University, Poland
(History 05H)

Habil. dr. *Adolfas Tautavičius* – Pilių tyrimo centras (Istorija 05H)
Castle Research Center (History 05H)

Doc. dr. *Albinas Kuncevičius* – Vilniaus universitetas (Istorija 05H)
Vilnius University (History 05H)

Doc. dr. *Eugenijus Jovaiša* – Vilniaus pedagoginis universitetas (Istorija 05H)
Vilnius Pedagogical University (History 05H)

Doc. dr. *Algimantas Merkevičius* – Vilniaus universitetas (Istorija 05H)
Vilnius University (History 05H)

Redakcijos adresas (Address):

Vilniaus universiteto Archeologijos katedra
(Department of Archaeology Vilnius University)
Universiteto g. 7, LT-01513 Vilnius, Lithuania
Tel. (Phone): 268 72 84, 268 72 85
Faksas (Fax) 268 72 82
El. paštas: (e-mail) *violeta.vasiliauskiene@if.vu.lt*

Turiny – Contents – Inhalt

<i>Pratarmė</i>	7	<i>Vytautas Juškaitis</i> . Žirgų kapai Rytų Lietuvos pilkapynuose vėlyvajame geležies amžiuje (IX–XII a.)	139
<i>Arūnas Pemkus, Adolfas Tautavičius</i> . Prof. dr. Jono Puzino bibliografija. 1926–2004	9	Horse burials in East Lithuanian barrows of the Late Iron Age Summary	162
<i>Jurgis Jankus</i> . Jonas Puzinas apie save ir apie kitus. <i>Juostelėn įkalbėtas žodis</i>	39		
<i>Straipsniai</i>			
<i>Egidijus Šatavičius</i> . Lietuvos vėlyvojo paleolito kultūrų periodizacija	49	<i>Povilas Blaževičius</i> . Žydų lošimo vilkeliai Lietuvos archeologinėje medžiagoje	164
The Final Palaeolithic Cultures in Lithuania. Summary	81	Jewish Spinning Tops in the Archaeological Material of Lithuania. Summary	171
<i>Linus Tamulynas</i> . Apie du išskirtinius romėniškojo laikotarpio radinius iš Jogučių kapinyno	83	<i>Diskusija, polemika</i>	
Über zwei extraordinäre Funde der jüngeren römischen Kaiserzeit aus dem Jogučiai-Gräberfeld. Zusammenfassung	91	<i>Eduardas Remecas</i> . Kelios pastabos apie Stasio Sajausko recenziją „E. Remecas. Vilniaus žemu- tinės pilies pinigų lobis. Vilnius, 2003. 107 p.“	172
<i>Mykolas Michelbertas</i> . Mikužių kapinyno (Klaipėdos rajonas) radiniai	94	<i>In memoriam</i>	
Funde des Gräberfeldes Mikužiai (Rayon Klaipėda). Zusammenfassung	110	<i>Aleksiejus Luchtanas</i> . Pranas Kulikauskas	176
<i>Audronė Bliujienė</i> . Iš baltų amatinkystės istorijos: baltiški <i>Berlock</i> kabučiai	112	<i>Vladas Žulkus</i> . Valentinas Sedovas	179
From the History of Baltic Handicraft Tradition or Bronze Baltic Berlocks. Summary	130	<i>Mūsų jubilatai</i>	
<i>Ernestas Vasiliauskas</i> . Žiemgalių antkaklės XII–XIII amžiuje.	131	<i>Mykolas Michelbertas</i> . Adolfui Tautavičiui – 80	181
Semigallian Neck-rings in the 12–13 th . Summary	138	<i>Recenzijos, apžvalgos</i>	
		<i>Mykolas Michelbertas</i> . Darbas apie Latvijos pilis	183
		<i>Mokslinio gyvenimo kronika</i>	
		<i>Violeta Vasiliauskienė</i> . Archeologijos katedros mokslinės veiklos apžvalga. 2004 metai	185

V. Sedovas visada mielai atsiliepdavo į kvietimus dalyvauti Lietuvoje rengiamose konferencijose ir jautė didelį prielankumą baltams. Turbūt neapsiriksiu sakdamas, jog kaip tik V. Sedovas sukūrė archeologijoje baltų ir slavų santykių tyrimų mokyklą, kurios sekėjai, tiesiogiai ar netiesiogiai, yra ne vienas dabartinis Lietuvos archeologas. Latvijos mokslų akademija įvertino jo nuopelnus baltistikai – 1994 metais išrinko V. Sedovą

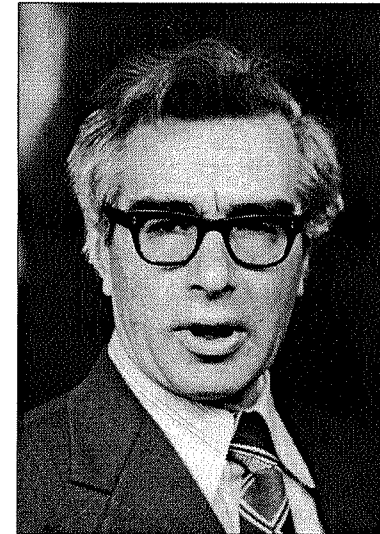
garbės nariu. Akademikas buvo ir Lietuvos archeologijos draugijos garbės narys.

Valentin Vasiljevič Sedov mirė Maskvoje eidamas aštuoniasdešimtuosius metus. Paliko didelį būrį savo mokinių bei sekėjų ir didžiulį mokslinį turtą dabartiniams ir ateities mokslininkams – 15 monografijų ir daugiau kaip 500 mokslinių straipsnių.

Vladas Žulkus

Mūsų jubilatai

Adolfui Tautavičiui – 80

Šiais metais habilituotas daktaras Adolfas Tautavičius, mūsų leidinio „Archaeologia Litwana“ redkolegijos narys, švenčia gražų 80 metų jubiliejų. Kartu tai yra ir šio vieno iškiliausių pokario metų archeologo, įvairiapuse veikla susijusio ir su Vilniaus universitetu, kūrybinio bei mokslinio darbo 55-metis.

Adolfas Tautavičius gimė 1925 m. rugsėjo 9 d. Judrėnuose (buv. Telšių valsčius). Turbūt gražioji kalvotoji Žemaitija jaunuoliui įkvėpė didžiulę meilę gimtajam kraštui ir, anot jubilato, norą „pažiūrėti, iš kokio kiaušinio esame išsiritę“. Todėl, 1944 m. pavasarį baigęs Telšių gimnaziją, metus pabandęs rupios mokytojo duonos, 1945 m. rudenį A. Tautavičius jau yra Vilniaus universiteto Istorijos-filologijos fakulteto studentas. Mokslai prasideda etnografijos (etnologijos) studijomis, nes tik nuo 1948 m., sujungus Vilniaus ir Kauno universitetus, atsirado galimybė studijuoti archeologiją Vilniuje. 1950 m., išklausęs visą archeologijos paskaitų kursą, A. Tautavičius su pagyrimu baigė universitetą.

Dar besimokydamas universitete, A. Tautavičius nuo 1946 m. dirbo Mokslų akademijos Istorijos instituto etnografiniame muziejuje, kuriame turėjo galimybę susipažinti ir su ten buvusiais archeologiniais rinkiniais.

Po universiteto baigimo – darbas Lietuvos TSR Mokslų akademijos Istorijos institute, aspirantūra, disertacijos rengimas ir gynimas. 1954 m. A. Tautavičius apgynė

kandidato disertaciją tema „Rytų Lietuva I m. e. tūkstantmetyje“, kurioje buvo apibendrinti duomenys apie šio regiono archeologijos paminklus.

Dirbdamas Istorijos institute, A. Tautavičius daug prisidėjo ir prie specialistų – archeologų rengimo. Jau nuo 1951 m. jubilatas Vilniaus universitete pradėjo skaityti Lietuvos archeologinių tyrimų kursą. Šių eilučių autoriui, 1955–1960 m. besimokant universitete, teko klausyti dėstytojo A. Tautavičiaus skaitomo archeologijos pagrindų kurso, įvairių Lietuvos ir baltų archeologijos speckursų.

Trumpa dėstytojo A. Tautavičiaus charakteristika būtų tokia: puikiai išmanantis dėstomų dalykų medžiagą, sugebantis įdomiai ją pateikti, reiklus sau ir studentams, draugiškas, visuomet pasiruošęs padėti dalykiniais patarimais. Tiesa, su humoru kalbėdamas apie dėstytojo darbą, jubilatas yra pasakęs, kad „universitete dirbti yra lengviau, negu pradžios mokykloje“ ir rimtai pridūręs: „niekada nesistengiau pasirodyti visažinančiu“.

Turbūt ne darbovietės ir jose turimos pareigos geriausiai apibūdina žmogų. A. Tautavičiaus mokslinėje veikloje jų buvo nedaug: Mokslų akademijos Istorijos institutas (1962-1987 m. Archeologijos sektoriaus, vėliau skyriaus vadovas), nuo 1988 m. – specializuota grupė Lietuvos valdovų rūmams tirti, peraugusi į Pilių tyrimo centrą „Lietuvos pilys“ (šio centro archeologinių tyrimų skyriaus vadovas). Galima tik trumpai paminėti, kad eidamas įvairias pareigas A. Tautavičius buvo puikus organizatorius, darbų koordinatorius ir kartu kolega, bičiulis, patarėjas. Didelis pokario metų archeologų būrys yra dėkingas jubilatui už nesavanaudišką pagalbą.

A. Tautavičius buvo daugelio disertacijų vadovas, oponentas, gynimo komitetų ir tarybų narys, monografijų bei straipsnių redaktorius, recenzentas, konsultantas. Taigi galima teigti, kad jubilato pedagoginė veikla aukštesniu lygiu niekada nenutrūko.

Labiausiai žmogų puošia jo nuveikti darbai. Tokių puošmenų A. Tautavičiaus – mokslininko karjeroje gana daug. Pirmoji – A. Tautavičiaus veikla Lietuvos archeologijos paminklų tyrimų srityje. Dar XX a. šeštojo dešimtmečio pradžioje jo kastuvas įsmigo į Rytų Lietuvos pilkapių sampilus (Dieveniškės, Kastkiškės, Stakai ir kt., Šalčininkų r.).

Gauti nauji duomenys apie lietuvių laidoseną vidurinio ir vėlyvojo geležies amžiaus laikotarpiams. Rytų Lietuvos pilkapių tyrinėjimai tęsiasi ir toliau (Kapitoniškės, Kaišiadorių r., Riklikai, Anykščių r., ir kt.). Ir štai 1970 m. Taurapilio pilkapynas, Utenos r., pilkapis Nr. 5, vyro ir šalia palaidoto žirgo kapas. Tai vienas turtingiausių A. Tautavičiaus atidengtų vadinamųjų „kunigaikščių“ kapų, kuriame rastas dviašmenis kalavijas auksuotu sidabru puoštose makštyse, kitų ginklų, sidabrinių auksuotų papuošalų. Be abejo, šis V a. kapas buvo ir lieka vienas įdomiausių ir reikšmingiausių archeologinių atradimų ne tik Lietuvos, bet ir europiniu mastu. Po A. Tautavičiaus publikacijos šio kapo medžiaga gerai žino visi įvairių Europos kraštų vadinamojo tautų kraustymosi laikotarpio tyrinėtojai.

A. Tautavičiaus vadovaujamos ekspedicijos taip pat dirbo Žemaitijoje ir Šiaurės Lietuvoje (Bikavėnai, Šilutės r., Uplyna, Šilalės r., Valdamai, Šiaulių r., Jauneikiai, Joniškio r.), Vakarų Lietuvoje (Palangos kapinynai). O kur dar žvalgomosios ekspedicijos, kurių metu kartu su kolegomis nuvažiuota tūkstančiai kilometrų, apeita, apžiūrėta, matuota daugybė piliakalnių, gyvenviečių, įvairių laidojimo paminklų? Ir plius didžiulis darbas tiriant pilis, ypač Vilniaus Žemutinės pilies teritoriją.

Puikus Lietuvos archeologijos paminklų, muziejinės medžiagos pažinimas leido jubiliatui tapti vienu iškiliausių baltų proistorės tyrinėtojų. Antroji jo puošmena – tai publikuoti darbai. Turint galvoje didžiulį jų sąrašą (daugiau kaip 600 įvairių publikacijų), galima paminėti tik pačius didžiausius ir reikšmingiausius.

1961 m. išėjo iš spaudos kolektyvinis darbas „Lietuvos archeologijos bruožai“, kurio autoriai yra P. Kulikauskas, R. Kulikauskienė (beje, abu prof. J. Puzino mokiniai) ir A. Tautavičius. Pastarojo plunksnai knygoje priklausio skyriai apie Lietuvos archeologijos paminklų tyrinėjimus, ankstyvąjį ir vidurinį geležies amžių (V–VIII a.). Tai buvo veikalas, iš kurio kelis dešimtmečius Lietuvos archeologijos mokėsi ir studentai, ir muziejininkai, ir kraštotyrininkai. A. Tautavičiui tyrinėjimai vidurinio geležies amžiaus archeologijos srityje tapo vienu iš pagrindinių mokslinės veiklos barų. Šie tyrinėjimai buvo apibendrinti monografijoje „Vidurinis geležies amžius Lietuvoje“

(Vilnius, 1996), kuri tapo 1997 m. jo apginto habilitacijos darbo pagrindu.

Kitas jubilato mokslinės veiklos baras – baltų genčių etninės istorijos tyrinėjimai. Jis yra kolektyvinio darbo „Lietuvių etnogenezė“ (Vilnius, 1987) bendraautoris, daugelio straipsnių apie atskirus baltų genčių junginius autorius. Straipsniuose parodomos žemaičių etninio junginio ištakos (padėkos duoklė tėviškei!), kalbama apie aukštaičius ir lietuvius, diskutuojama su maskviečiu archeologu V. Sedovu dėl jotvingių etninių ribų Užnemunėje.

Jubilatas gana daug nuveikė skelbdamas tyrinėtų viduramžių paminklų medžiagą. Jis yra monografijos „Vilniaus pilies kokliai (XVI–XVII a.)“ autorius, knygu „Lietuvos pilys“, „Vilniaus miesto istorija“ (I t.) bendraautoris. Pastarasis darbas 1969 m. pažymėtas respublikine mokslo premija. Daug medžiagos paskelbta leidinyje „Vilniaus Žemutinės pilies rūmai“ (I–IV t.), kituose mokslo darbuose.

2000 m. išėjo iš spaudos A. Tautavičiaus parengta „Lietuvos archeologijos bibliografija. 1782–1998“. Kaip taikliai šios knygos recenzijoje pastebėjo V. Šimėnas, tai „amžiaus knyga“. Joje nurodyta daugiau nei 17 000 straipsnių iš Lietuvos archeologijos, paskelbtų ir Lietuvoje, ir užsienyje. Tai yra jubilato nepaprastai ilgo ir kruopštaus darbo rezultatas, neturintis analogų gretimose šalyse.

Iš A. Tautavičiaus parašytų mokslo darbų matyti didžiulę autoriaus erudiciją, jiems būdingas kruopštus faktų parinkimas, gerai apgalvotos ir logiškos išvados, sugebėjimas atsižvelgti į ankstesnių autorių nuomonę, dalykinė polemika. Jo darbais naudojasi įvairių kraštų baltų genčių archeologijos tyrinėtojai. Už nuopelnus baltų archeologijos srityje jubiliatui 1997 m. buvo suteiktas Latvijos mokslų akademijos Garbės daktaro laipsnis (Dr. h. c.), 1999 m. jis buvo apdovanotas Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino ordinu.

Mielas Mokytojau ir Kolega! Visos „Archaeologia Litwana“ redakcinės kolegijos vardu nuoširdžiai sveikinu Jus gražaus jubiliejaus proga, linkiu ištvermės, kuo geriausios sveikatos ir naujų darbų!

Mykolas Michelbertas

Recenzijos, apžvalgos

Darbas apie Latvijos pilis

2004 m. leidinių serijoje apie Latvijos viduramžių pilis (Latvijas viduslaiku pilis. IV) pasirodė archeologų Andrio Caunės ir Ievos Osės darbas, skirtas Latvijos XII a. pabaigos–XVII a. vokiečių pilims¹. Šį darbą išleido Latvijos universiteto Latvijos istorijos institutas. Darbo autoriai – ne tik Latvijoje, bet ir už jos ribų gerai žinomi viduramžių archeologijos specialistai. Profesorius, habilituotas daktaras, Latvijos mokslų akademijos akademikas A. Caunė ilgus metus tyrinėjo Rygos miestą, įvairius kitus viduramžių paminklus. Jo plunksnai priklauso kelios monografijos apie senąją Rygą², daugybė straipsnių Latvijos ir užsienio spaudoje. A. Caunė yra leidinių „Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls“, „Senā Rīga“ vyriausiasis redaktorius, įvairių archeologinių bei istorinių leidinių sudarytojas, redkolegijų narys. Daktarės I. Osės monografijoje³ ir kitose publikacijose aptariami viduramžių archeologijos ir meno istorijos klausimai, Latvijos viduramžių pilių tyrimų medžiaga. I. Osė yra leidinio „Arheologija un etnografija“ redkolegijos narė, įvairių leidinių sudarytoja. Taigi aptariamas darbas parašytas patyrusių specialistų.

Kaip įžangoje rašo patys autoriai, šio leidinio pasirodymą nulėmė viena pagrindinė aplinkybė. Iki šiol Latvijoje daug dėmesio buvo skiriama geležies amžiaus piliakalniams, ant kurių stovėjo medinės pilys. Duomenys apie šiuos piliakalnius dar tarpukariu buvo paskelbti Ernesto Brastinio 4 tomų darbe, pastaraisiais metais duomenys papildyti Juro Urtanio ir Janio Asario. XII a. pabaigoje atėivių kryžininkų ir XIII a. statytos kalavijuočių pilys,

vėlesnės Livonijos valstybės pilys nėra sulaukusios pakankamo dėmesio.

Dėl šios priežasties autoriai ir pateikė didžiulį enciklopedinio pobūdžio darbą apie vokiškas Latvijos viduramžių ir vėlyvesnes mūrines bei medines pilis. Tai padaryti buvo nelengva, nes iki mūsų dienų išlikusių pilių yra nedaug. Dalis jų buvo sugriauta per įvairius karus. Nukentėjo ne tik pačios pilys bet ir jose buvę archyvai ir dokumentai. XIX ir XX amžiais buvo atlikti tik nedaugelio pilių architektūriniai tyrimai, konservuoti kai kurių pilių griuvėsiai, parengti kai kurių objektų restauracijos projektai. Šiuo metu daugelio pilių mūrų griuvėsiai yra užkloję storas velėnos sluoksnius. Tik keliolika pilių yra sulaukusios išsamesnių archeologinių tyrinėjimų (Veicaizkraukle, Aizkrauklės r., Alūksnė, Araišiai, Cėsių r., Asotė, Talsų r., Bauskė, Cėsis (Vendenas), Daugpilis (Vecdaugavpils), Dolė (Vecdole), Rygos r., Ikšķilē, Ogrės r., Jersika, Preilių r., Koknesė, Aizkrauklės r., Lielvārde, Ogrės r., Lokstenē, Aizkrauklės r., Rezeknē, Rygos II ir III Ordino pilys, Salaspilis, Talsai, Tervetē, Dobelės r.). Todėl knygos autoriams teko milžiniškas darbas – žvalgyti piliavietes, daryti architektūrinius matavimus ir pateikti brėžinius, fotografuoti objektus. Iš viso knygos autoriai pateikė duomenis apie 142 pilis.

Autoriai darbą pavadino leksikonu, t. y. enciklopediniu žodynu. Darbo įvadinėje dalyje jie latvių ir vokiečių kalbomis pateikia apibendrinamuosius duomenis apie Latvijos teritorijoje buvusias viduramžių pilis, jų statybos medžiagas, techniką, pilių chronologiją, sunaikinimo laiką. Pateikti duomenys ir apie ankstesnių tyrinėtojų indėlį į pilių tyrinėjimus, yra nurodymų, kaip naudotis enciklopediniu žodynu. Nedideliame įvadiniam skyriuje publikuoti 4 žemėlapiai ir lentelės, iš kurių matyti vokiškų pilių Latvijos teritorijoje atskiri statybos laikotarpiai nuo XII a. pabaigos iki XVII a. Pavyzdžiui, 1 žemėlapyje ir 1 lentelėje pateikti duomenys rodo, kad XII a. pabaigoje–XIII a. Latvijoje buvo 49 Ordino, vyskupų ir jų vasalų pilys, sargybos bokštai ir įtvirtinti vienuolynai. Lentelėse nurodyti šių įtvirtintų objektų statybos – įkūrimo metai.

Didžiausią darbo dalį sudaro pilių aprašymai (43–559 p.), t. y. žodynas – pilių katalogas. Čia abecėlės tvar-

¹ A. Caune, I. Ose. Latvijas 12. gadsimta beigu–17. gadsimta vācu piļu leksikons. Latvijas viduslaiku pilis. IV. Rīga, 2004. Latvijas vēstures institūta apgāds. – 591 lpp.

² А. Цауне. Жилища Риги XII–XIV вв.: По данным археологических раскопок. Рига, 1984; А. Сауне. Рига зем Ригас: Археолога стāsts par senās Ригас zadušajāms celtnēm. Rīga, 1985; А. Цауне. Рига под Ригой: Рассказ археолога об исчезнувших постройках древней Риги. Рига, 1989; А. Сауне. Pati Rīga ūdeni: Археолога стāsts par zudušo Ridziņas upi, par pirmo ostu, kuģniecības lidzekļiem un amatiem senajā Rīgā. Rīga, 1992, А. Сауне. Rīgas lībieši un vinu ipašumzīmes. Rīga, 1998; ir kt.

³ I. Ose. Latvijas viduslaiku piļu petniecība 18.–20. gadsimtā. Rīga, 2001.